

ding tot stand. De röntgenoloog B. G. Ziedses des Plantes, wiens werk in een derde hoofdstuk wordt besproken, heeft bijdragen geleverd op vele terreinen van de radiologie. Hij stond aan de wieg van de planigrafie, de methode die verborgen structuren in het menselijk lichaam zichtbaar kon maken. De laatste beroemde radioloog die een apart hoofdstuk aan zich gewijd ziet, is G. J. van der Plaats, onder meer bekend als schrijver van het standaardwerk *Medische Röntgentechniek*, dat door vele generaties laboranten en radiologen is gebruikt bij hun opleiding.

Een derde lijn die door het boek loopt, naast de geschiedenis en de afzonderlijke biografieën, wordt gevormd door de korte stukjes waarmee de hoofdstukken worden afgesloten. Hoewel niet als zodanig aangegeven, kunnen deze verhalen als afzonderlijke hoofdstukjes worden beschouwd. Elk van deze verhalen geeft min of meer een beeld van de röntgenologie in een bepaald tijdvak. Zo wordt onder meer de eerste proefneming met de 'Röntgen'sehe stralen' beschreven.

Het boek bevat voorts een lange rij van korte biografieën (gemiddeld twee per bladzijde) van leden van de Nederlandse Vereniging voor radiologie die een belangrijke bijdrage hebben geleverd aan de toepassing en kennis van de radiologie en radiodiagnostiek. Het werk heeft geen notenapparaat maar wel een bibliografie en een register op namen en onderwerpen.

Over het geheel bezien kan gesteld worden dat *Door het menselijke vlees heen* een prachtig staaltje van doorwrochte medische geschiedenis is. Hierin ligt volgens mij evenwel tevens direct het probleem van een dergelijke vorm van geschiedschrijving. Een leek, dat wil zeggen een niet-medisch onderlegd persoon, zal het ongetwijfeld een prachtig boek vinden en er enkele boeiende stukken in kunnen ontdekken, maar zal bij gebrek aan de benodigde voorkennis, veel van het werk noodgedwongen links moeten laten liggen. Daardoor laten de schrijvers een kans voorbijgaan om een deel van de medische wereld inzichtelijker te maken voor de geïnteresseerde lezer en leek.

Hans van Krevel

M. van der Heijden, B. Kempers, *Strijd in overleg. 100 Jaar beeldvorming over arbeid, arbeider en vakbeweging* (Serie wetenschappelijke publikaties VII; Amsterdam: Weiboom, 1995, 109 blz., f26,50, ISBN 90 71667 15 4).

Vormgeving neemt in onze moderne maatschappij een vooraanstaande plaats in. Zelfs de HEMA heeft voor 'design' gekozen. En terecht, want waarom mogen huishoudelijke voorwerpen er niet fraai en goed ontworpen uitzien? Veel moeilijker is het om belangenbehartiging zoals de vakbeweging die biedt, vorm te geven. Actiefoto's, affiches, tekeningen en een enkel emotioneel geladen beeld zoals de Dokwerker willen nog wel lukken, maar een echte etalage die de aandacht van het publiek weet te trekken en duidelijk maakt dat in een zeker gebouw een vakbond is gevestigd met bepaalde 'producten', ken ik niet. Toch zou daarvoor naar mijn mening eens een serieuze prijsvraag moeten worden uitgeschreven. Ook de auteurs van dit boek, die de beeldvorming van de Nederlandse vakbeweging van begin tot heden in kaart hebben gebracht, menen dat de 'visuele communicatie' van de hedendaagse vakbeweging verbetering behoeft. In elk geval zijn zij over de vooroorlogse vakbeweging beter te spreken en vinden zij het opvallend hoezeer de vakbeweging 'na de oorlog moeite had met de voortzetting, aanpassing en vernieuwing van haar beeldvorming en met het aangaan van een creatieve wisselwerking met de nieuwe professionele deskundigen inzake beeldvorming, communicatie en cultuur' (10). Discussie hierover achten zij 'geen overbodige luxe' en met hun boek willen zij hieraan een bijdrage leveren (8). De goede bedoelingen zijn duidelijk en de auteurs bieden

ook een nuttig overzicht voor wie iets wii weten over de ontwikkeling van de vormgeving van de vakbeweging. Voor het bedoelde debat is het echter de vraag of de gekozen opzet wel zo zinnig is. Het boek volgt nu de chronologie van de vakbeweging na. Eerst komen de vaandels, daarna het beroemde ANDB-gebouw in Amsterdam (de 'Burcht' van Henri Polak), Albert Hahn, de gebouwen van het vooruitstrevende NVV (waarbij Polak in 1928 de opening van Zonnestraat totaal negeerde omdat het Nieuwe Bouwen van J. Duiker hem te modern was), wat later gevolgd door de gebouwen van de confessionelen, dan de oorlog, de Eenheidsvakcentrale, de vakcentrales in de jaren vijftig, en de jaren zestig en zeventig waarin het jongerenprotest ook de vormgeving van de vakbeweging beïnvloedde, enz. Dit heeft mij teveel opsommerigs waarbij de hoogtepunten verloren raken tussen het vele andere dat ook in kaart gebracht moest worden. Was het niet zinniger geweest om die grote lijn in een hoofdstuk en de details in bijlagen onder te brengen en vervolgens een aantal successen en mislukkingen van communicatie, al dan niet eerlijk verdeeld over de verschillende stromingen in de vakbeweging, te analyseren en te verklaren? Waarom spraken die verbeeldingen wel of niet aan? En welke aandeel had de vakbeweging in dat succes of die mislukking? Nu blijft het betoog teveel aan de geschiedenis van de vakbeweging hangen en maakt het boek vooreen actuele discussie onvoldoende duidelijk onder welke voorwaarden visuele communicatie van de vakbeweging goed kan gedijen. Het boek had dan ook niet hoeven eindigen met de twintig regels overbodige aanbevelingen die het nu ontsieren ('ga goed voorbereid een creatieve dialoog aan met externe deskundigen', of: 'Voordat u oude elementen afschaft, zorg voor goede nieuwe'). Het is ten onrechte dat in dit boek, waarin men zeker iets wil en kan naslaan, geen register is opgenomen. Ook is het jammer dat de lay-out van de serie het kennelijk niet toeliet de illustraties in dit boek over visuele communicatie beter tot hun recht te laten komen.

Bob Reinalda

M. Smits, *Boeren met beleid. Honderd jaar Katholieke Nederlandse boeren- en tuindersbond, 1896-1996* (Dissertatie Nijmegen 1996, KDC bronnen en studies XXVII; Nijmegen: Valkhof pers, 1996, 327 blz., f69,-, ISBN 90 5625 004 3).

1896 was een belangrijk jaar in het landbouworganisatiewezen. In Gelderland, Limburg, Noord-Brabant en Noord-Holland gingen boerenbonden van start. Tevens werd gewerkt aan de oprichting van een Nederlandse Boerenbond, waarvan de KNBTB het resultaat was. De honderd jaar uit de titel heeft echter symbolische betekenis, de bond heeft deze periode net niet meer volgemaakt en is op 1 januari 1995 opgenomen in de Land- en tuinbouw organisatie Nederland (LTO).

Smits beschrijft de ontwikkeling van de KNBTB chronologisch aan de hand van een aantal thema's: de relaties tussen de provinciale boerenbonden die de KNBTB een geweldige interne dynamiek gaven; de KNBTB temidden van haar diensten, commissies en stichtingen; de relatie van de KNBTB tot de Nederlandse politiek en uiteraard de telkens hernieuwde formulering van de eigen identiteit.

Het boek is niet alleen interessant voor hen die zich bezighouden met de Nederlandse landbouw in de twintigste eeuw, maar heeft ook het een en ander te bieden over verzuiling en ontzuiling. De boerenorganisatie vestigde een duurzame relatie tussen de agrarische sector en de RKSP, de naoorlogse-KVP en CDA. Deze katholiek-agrarische alliantie is in hoge mate bepalend geweest voor een institutionele ordening van de landbouw en een lange tijd trouwe katholieke achterban.